

בס"ד, מסכת מועד קטן

פרק ראשון; דף ב

'אבל אין משקין לא ממי הגשמים...' – זהו דוקא לענין מועד, אבל בשביעית אין חילוק בין השקיה ממי מעיין או ממי גשמים (נמוקי יוסף ועוד. וכן הוא בירושלמי). והריטב"א כתב שאין במשמע כן מסתימת הלשון, וכל כגון זה היה לגמרא לפרש, אלא משנתנו כפשוטה שחכמים אסרו השקאה בשביעית בדבר שיש בו טורח מרובה ועשאוהו כמועד. וע' גם בריטב"א להלן שחילק בין ניכוש להשקאה בשביעית, שזה טירחתו מרובה וזו מועטת. ובשו"ת משיב דבר (ח"ב קונטרס דבר השמיטה, עמ' 114) תמה על סברתו. וכן בשפת אמת (ג. ד"ה מנין לניכוש) נקט בסברא פשוטה שאין שייך לאסור בשביעית משום טירחה. ולא זכר שר מדברי הריטב"א. וכן החזו"א בהערות על סדר המסכת (קלה) נקט בפשטות דלא כהריטב"א, ובמקום אחר (קלד, יד) הביא: כמו כן נחלקו הראשונים האם משקים בשביעית בית השלחין בלבד או גם בית הבעל (עתוס' להלן ו: ד"ה מרביצין. ולהלכה כתב החזו"א (קלד, יג) שנראה לאסור, מלבד הרבצה – ע"ע להלן ו).

'מי הקילון' הם מים שבבור עמוק, שצריך לדלותם כדי להשקות. ('קילון' ביוניגית הוא מיתקן לשאיבת המים מהבור (מוסף הערוך). וכלשון 'קולתא' שהוא תרגום של הכד לשאיבה. עפ"י ריטב"א ונמוקי יוסף). ויש מפרשים 'קילון' – דרך / תעלה שעושים ממקום שהמים מקובצים, להמשיכם אל השדה (רב האי גאון מקאוות ה,א. שני הפירושים הובאו בערוך ערך 'קילון'. ואולם הרבה מפרשים נקטו רק הפירוש הראשון. ונראה שגם לפי הפירוש השני ההשקאה נעשית על ידי הדלאה ממקום קיבוץ המים אל התעלה או מהתעלה אל השדה, אבל ללא הדלאה, היינו 'מי גשמים' שאין בהן טירחה ואסורים משום גזרה וחשש מי קילון, כדלהלן ד ובראשונים).

אופן ההשקיה המותרת ממי המעיין, נראה דהיינו שפותח את האמה במקום שמי המעיין מגיעים לשם ועל ידי כך נמשכים המים לשדה [ואפשר שצריך אף לסתום את המשך האמה שבה נמשכים המים תמיד, ועל ידי סכירה זו יימשכו המים לשדה], אבל הפניית האמה על ידי הפירת חריץ צר – אסורה, שזה בכלל עשיית אמה בתחילה, וכמו שאמר רבי יהודה בברייתא בסמוך 'לא יפנה אדם אמת המים וישקה לגינתו'.

ובמי גשמים שאסרו, היינו אף באופן כזה שפותח את האמה והמים נמשכים מאליהם, דומיא דמעייין, ואעפ"כ אסור משום גזרת מי קילון, או שמא ייפסקו המים ויבוא לדלות, שמי גשמים יש להם קצבה וכדלהלן ד. [ואם פותח את האמה ערב הרגל – מותר, ולא גזרו שמא ייפסקו במועד ויבוא לדלות, שכל שאינו עושה מעשה במועד לא גזרו כלום] (עפ"י הדושים ובאורים).

ויש ראשונים שנראה מדבריהם שמותר להשקות על ידי דלייה כל שאינו שואב ממקום עמוק (וכן כתב החזו"א (קלד, יא) בשיטת רש"י ותוס', וכן נטה בדעת הרמב"ם). ולדבריהם אפשר להעמיד משנתנו בהדלאה ולא בהמשכה דוקא.

ומסתימת המשנ"ב (תקלז סק"ז) נראה לאסור. ומכל מקום, גם לפי השיטה המתירה נראה שאין התר אלא בסמוך ולא ממרחק – שזוהי טירחה יתרה. כן משמע בראשונים בדף ד. וכן הוא בתוס' ה. ד"ה והיה.

ומאי משמע דהאי בית הבעל לישנא דמייתבותא היא דכתיב כי יבעל בחור בתולה ומתרגמינן ארי כמה דמיתותב עולם עם בתולתא יתייתבון בגויך בנייך' כלומר שדה מיושבת שאינה זקוקה לדבר אחר אלא למטר השמים תשתה מים. וכמו הבעל שנתמלא חפצו ואינו זו מביתו ולבו מיושב עליו (ריטב"א נמוקי יוסף ועוד). ורבנו חננאל פירש 'בית הבעל' שכבר השריש שרשים בקרקע כמו בעל באשתו, והולידה והצמיחה.

יש מפרשים (עפ"י הירושלמי) שלכך נקרא 'בית הבעל', משום שהמטר בעלה של הארץ הוא (כמו שאמרו בעתות 1): שלכך נקראת 'רביעה', על שם שרובע את הקרקע (עפ"י ריטב"א; רש"ש).

'מושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את השדה כולה'. פירוש, אין לו להשקות אלא את האילן שהוא זקוק למים יותר משדה תבואה, ודינו כבית השלחין (עתוס), ובלבד שלא ישקה את כל השדה – גם את השטח שאינו סמוך לאילן (גליונות קה"י).

ויש מפרשים המשכה מאילן לאילן מותרת מפני שאין בה טורח [כי ארחות המים שמאילן לאילן כבר עשויות שם]. משא"כ השקאת השדה כולה יש בה טורח, ומדובר בבית הבעל שאין שם הפסד. וסלקא דעתין לדמות הדברים; כשם שמחמיר רבי אליעזר במקום הרווחה אפילו כשאין טירחה מרובה כל כך, כמו כן מחמיר במקום הפסד כשיש טורח מרובה. ודחו, עד כאן לא שמענו אלא בהרווחה, אבל בדבר האבד אפשר שהתירו כל טירחה (כן כתב הריטב"א [ותורא"ש] עפ"י רש"י, וכ"פ החו"א (קלה) ברש"י, ושוב כתב שברש"י להלן (1): מבואר כהתוס'. ועע"ש קלד, 2).

'מעייין היוצא בתחילה משקין ממנו אפילו שדה בית הבעל דברי רבי מאיר'. ואם תקשה, לרבי מאיר המתיר השקאת בית הבעל שאינה אלא להרווחה, אם כן תותר כל מלאכה במועד שהרי בכל מלאכה יש בה הרווחה? תשובה: רבי מאיר לא התיר אלא שדה בית הבעל שכבר נזרעה, ואם על ידי שנמנע מלהשקות הבכיר ייעשה אפל, נחשב זה לדעתו לפסידא, אבל שאר מלאכות שהן להרווחה לא התיר רבי מאיר (פסקי הרי"ד; חדושי הרי"ן).

ובחדושים-ובאורים כתב שלרבי מאיר מותר גם הרווחה. וכתב להסתפק אם גם בשביעית חולק רבי מאיר ומתיר.

(ע"ב) 'המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת, משום מאי מתרינן ביה'. משמע בתוס' כאן שצריך להזכיר בהתראה את שם המלאכה שבה הוא מתחייב, וכן כתב הרי"ד, שאם אין מזכירים לו את שם המלאכה אלא מתרים בו סתם שלא יעשה מלאכה, אין כאן קבלת התראה, כי סובר שאין זה כלול במלאכת שבת שאסרה תורה – לכך צריך לומר לו שהוא חייב משום מלאכה פלונית (וכן משמע בדברי הרי"ד בשבת קלח. וכן משמע בספרי פר' שלח ק"ג).

ואולם מדברי התוס' בכמה מקומות נראה שאין צורך בדבר אלא אפשר להתרות בו משום לאו דלא תעשה כל מלאכה ודיו, ואולם אם התרו בו משום מלאכה אחרת – פטור. וזהו שנחלקו כאן, כשהתרו בו משום חורש או כשהתרו משום זורע האם התראה היא או שמא הרי זו התראה במלאכה אחרת (עפ"י מנחת חינוך לב, א).

זכי תימא כל היכא דאיכא תרתי לא מיחייב אלא חדא משום אותה מלאכה שהיא דומה אליה יותר, ובוה נחלקו רבה ורב יוסף, האם דומה יותר לחורש או לזורע (תרי"ד).

וכן הוא לפי האמת ביום טוב, לדעת הסובר אין חילוק מלאכות בי"ט ואינו חייב אלא אחת, כתב הריטב"א שיש להתרות רק משום המלאכה הדומה יותר [ומשמע שאף על פי שלענין שבת הוא חייב שתיים, באותה פעולה בי"ט לא יתחייב אלא אם יתרוהו משום המלאכה הדומה יותר. וכבר עמדו אחרונים על טעם הדבר. וצ"ב]. וע' חו"א שביעית יח, א.

'זומר וצריך לעצים חייב שתיים'. על מקור הדבר וטעמו, לחייב על פעולה אחת משום שתי מלאכות – ע' קרית ספר שבת ח, ד; שבת הלוי ח"א קו קכ וח"ה כט וח"ו מ וח"ז צו, א.

ועל דברי התוס' כאן והריטב"א (בהגהות חתם סופר כתב שנראה שגרסו במחלוקת רבה ורב יוסף 'יום טוב' ולא 'שבת') – ע' בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א קסב.

'המנכש והמחפה לכלאים לוקה. רבי עקיבא אומר אף המקיים'. הערוך (ק"ם ב) כתב שרבי עקיבא סובר לאו שאין בו מעשה לוקים עליו.

וכן משמע מרש"י כאן, וכן מבואר בראב"ד כלאים א, ג. ולפי זה אפשר שהכמים אינם פוטרים אלא במקיים ללא מעשה אבל כשעושה מעשה לוקה אף להכמים [וללא מעשה יש איסור תורה אלא שאין לוקין]. וכן נראה בירושלמי (כלאים ח, א). ואולם מסוגלתנו מבואר שגם בעושה מעשה נחלקו רבי עקיבא וחכמים, שהרי רבה פירש שמנכש חייב משום מקיים וכולה רבי עקיבא, אבל להכמים פטור. וכן כתב בבית הלוי (ח"א לה, י. ועע"ש בכל הענין). ואכן הוכיח הטורי-אבן (במגילה יג) מכמה מקומות שתלמודנו חולק על הירושלמי בזה ונוקט שלהכמים אין כלל איסור תורה במקיים כלאים.

התוס' (בע"ז סד.) תמהו על דברי הערוך, הלא במסכת מכות (ד:) הוכיחו שרבי עקיבא סובר שאין לוקים על לאו שאין בו מעשה, ולכן פירשו (וכן פרש"י בע"ז שם ור"ח הריטב"א) שמקיים על ידי מעשה, שעשה להם סייג וגדר כדי לקיימם (וע"ע בתוס' שבועות ד סע"א ובהדושי רעק"א. והערוך פירש עפ"י הירושלמי כנ"ל, וסובר שרבי עקיבא מחייב בלאו שאין בו מעשה דלא כתלמוד דידן. וצ"ב בלשון התורא"ש כאן, שנקט כפירוש השני ודלא כרש"י ובתוך כדי דיבור הביא הירושלמי שנראה מסייע לפרש"י.

וע"ע בבירור השיטות במקיים כלאים, בשו"ת שבת הלוי ח"ב קסו.

'שדך לא תזרע כלאים אין לי אלא זורע, מקיים מניין, תלמוד לומר כלאים שדך לא' – שכן כתוב: ... בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע כלאים... [לא אמר 'לא תזרע שדך כלאים' אלא סמך 'כלאים' ל'שדך'] – יש לדרוש המלה 'שדך' שמתקשרת עם הקודמת לה, 'כלאים שדך לא' (עפ"י רש"י ע"ז סד. ומכות כא: [והוא פירוש לריב"ן חתנו]. ורש"י כאן פירש בענין אחר. וע"ע ריטב"א).

ויש להעיר שבכל המסכת הוכיחו הראשונים דברים בשם פרש"י ופעמים רבות אינו ברש"י שלפנינו אלא ברש"י על הרי"ף (כאשר העיר השפת-אמת ו: ועוד). ושמא הפירוש שלפנינו אינו לרש"י עצמו, ובוה יתישבו סתירות רבות. וצ"ב. וע' מהר"ץ היות טז סע"ב. שוב העירוני לספרו של ר"א קופפר על רש"י למו"ק שביסס השערה זו.

'רבי אומר: וזה דבר השמטה שמוט בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים; בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים...' זו אחת מן הדוגמאות לדרשות חז"ל הנראות כמסתמכות על איזה לשון, ואין זה אלא הלבוש החיצון העוזר לזכרון, ועיקר הדרשה מבוססת על ההבנה העמוקה בפשט הכתוב; –

הרי פרשת שמיטת כספים עדיין לא ידועה לפני הגדתה, ואם כן על כרחך פרוש הפסוק הוא כך: וזה

– גם כן – דבר השמטה – בה"א הידיעה, משמע שמיטת קרקעות הנתונה והידועה כבר – שמוט...
 – לשמוט כספים'. הרי שתלה הכתוב שמיטת כספים בשמיטת הקרקע (עלה יונה עמ' קטו. וע"ע דוגמאות
 נוספות לדרשות שהן עומק הפשט במובא ביבמות ח).

*

'בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים...'
 'ונראה שזה נמי בכלל טעמי מצות השמיטה, שלא יעבוד את האדמה כבעל-הבית אלא יהיה מופקר לכל, באשר כל חיי האדם תלוי ביבול הארץ, וכשכל אחד מחזיק שדהו לעצמו כבעה"ב, זה עצמו מפרידו מזולתו, על כן באה המצוה לסלק שם בעלים מיבול הארץ, ולהיות כל ישראל מתאחדים כאיש אחד חברים נמשכין אחר הפנימיות. ויש לומר שמטעם זה החמירה תורה מאד במצות השמיטה וחיובה גלות עליה, אף שאין בה כריתות ומיתת בית דין אלא לאו בעלמא – אלא מחמת שהיא עיקר וכלל גדול בתורה, שזוהי מטרת כל התורה כולה. והנה בטעם שמיטת כספים הגיד כ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה, כי 'עבד לזה לאיש מלוה', ובשביעית נעשו כל ישראל כאיש אחד. ועל כן כמו שבאיש אחד לא שייך לומר שקצתו הוא עבד לקצתו, כן הוא בשביעית כל הכלל כולו, ועל כן משמט כספים. עד כאן דבריו. ולפי דרכנו הוא מתאים למצות שמיטת הארץ' (שם משמואל משפטים. תרע"ו).

דף ג

'מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח' – אלו עבודות השייכות בין בשדה בין בכרם.
'מנין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן' – אלו עבודות שאינן שייכות בשדה אלא באילן ובכרם, והן נעשות בגוף האילן.
'מנין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין ואין מעשנין באילן' – עבודות אילן שאינן בגוף האילן
 (עפ"י תוס' הרא"ש).

'ואין מעשנין באילן'. בתוס' הרא"ש מפרש עפ"י הירושלמי: יש מרתיחים חומרים מסויימים ומעשנים את האילן, כדי לפטמו בהם ('עשן' היינו אדי הרתיחה). ועל פרש"י שמעשנים תחת האילן כדי להשיר התולעים שעליו, הקשה הרא"ש, הלא מלאכה זו אינה נעשית להשבחת האילן אלא לשמירתו, והרי עבודות הנעשות להעמדת האילן מותרות.

'(ע"ב) אין בית דין יכול לבטל בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין'. 'במנין' אין הכוונה למנין בית דין עצמו שהרי הוא קבוע, שבעים ואחד דיינים בבית דין הגדול, אלא זהו מנין חכמי הדור שהסכימו וקיבלו הדבר שהורה ב"ד הגדול, ולא חלקו בו (עפ"י רמב"ם הל' ממרים ב.ב. ויש להעיר מפ"ק דהוריות 'מאה שישבו להורות').

שיטות הראשונים בביטול דברי בית דין על ידי בית דין אחר – נתבארו בע"ז לו ובסיכומים לביצה ה.